

‘Zijn mensen in Frankrijk rijk?’

TAALONDERZOEK BIJ KINDEREN

Hoe doe je dat?

Er bestaan prachtige initiatieven om leerlingen te stimuleren een taalprofielwerkstuk te maken, zoals bij het Baby & Child Research Center van het prestigieuze Max Planck Instituut.

‘Taal is overal!’

MARJOLIJN VOOGEL

...eraunatendamoltobellalingressoerasuldavanti... ‘Weet jij waar de woorden beginnen en eindigen?’ Als je deze tekst voorleest aan een Italiaan, weet die dat perfect. Voor pasgeboren baby’tjes, Italiaans of niet, geldt dat niet. Die zullen moeten leren hoe ze chocola maken uit een woordenbrij als deze. Hoe doen ze dat?

Samen met een vijftal leerlingen uit de eindexamenklas van havo en vwo sta ik in een van de laboratoriumruimtes van het Baby & Child Research Center in Nijmegen. Baby’s zijn er nu niet. De onderzoekers hebben voor ons tijd gereserveerd om uit te leggen hoe ze onderzoek doen bij jonge kinderen, om te begrijpen hoe zij taal leren. ‘En dat’, vertelt onze gastvrouw Nienke Rulkens, ‘is een flinke uitdaging.’

Ik heb aan Rulkens gevraagd of ik me op deze herfstmiddag mocht aansluiten bij de leerlingenrondeleiding in het Baby & Child Research Center van het Max Planck Instituut, omdat ik meer wil weten over taalontwikkeling bij kinderen en hoe daar onderzoek naar wordt gedaan. Ook wil ik weten hoe men bij het Max Planck leerlingen tracht te helpen bij de opzet van hun profielwerkstuk. Regelmatig verneem ik dat talen op school verre van populair zijn. Dat leidt tot minder talenstudenten. Gevolg: nog meer tekorten aan goede talen docenten en nog minder taalonderwijs. Optimistisch stemmen

daarentegen de initiatieven om leerlingen te motiveren een profielwerkstuk over een taalgerelateerd onderwerp te schrijven, iets dat niet alleen hun interesse voor een talenstudie kan aanwakkeren, maar ook duidelijker maakt wat ze bij een talenstudie kunnen verwachten. Die aansluiting op het talenvervolgonderwijs kan namelijk beter (Smits, 2023). De uitnodiging aan leerlingen om deel te nemen aan de masterclass profielwerkstuk ‘Taalonderzoek bij kinderen: Hoe doe je dat?’ van het Baby & Child Research Center is een van die initiatieven.

Biologie

Nienke Rulkens stelt zich voor als onderzoekcoördinator bij het Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek, dat het Baby & Child Research Center huisvest. Ook onderzoeksassistent Ciske Jansen is aanwezig in het auditorium van het Max Planck Instituut, waar we zijn ontvangen. Op zijn school, in Oldenzaal, deed hij destijds een profielwerkstuk over een biologieonderwerp. ‘Had ik toen maar meer geweten over de manier waarop je onderzoek doet’, vertelt hij. Zijn profielwerkstuk bracht hem op het spoor van de biologie en inmiddels doet hij een master neurobiologie. Van taal wist Jansen minder, maar hij ziet duidelijke relaties tussen zijn vakgebied en de linguïstiek. ‘Alles wat je leert aan taal speelt zich immers af in je hoofd.’

Ook de elf aanwezige leerlingen stellen zich voor.

Foto: Iris Schmidt

Fleur en Renée uit Den Bosch willen een onderzoekje doen naar hersenactiviteit bij tweetaligen. Sara, Livia en Zoë willen nagaan hoe kinderen geholpen kunnen worden bij taalontwikkelingsstoornissen. Noah uit Helmond wil samen met Sophie een onderzoekje naar interactief lezen doen. 'Ik ga waarschijnlijk later Nederlands aan de Radboud Universiteit studeren', vertelt hij. Sophie weet al dat ze pedagogische wetenschappen gaat studeren. Nora en Lotte uit Nijmegen zijn benieuwd naar de verschillen tussen jongens en meisjes bij taalontwikkeling; Lotte oriënteert zich op een studie geneeskunde.

Dierentaal

'Taal, wat is dat eigenlijk?' vraagt Rulkens aan ons. Het is de meest voor de hand liggende vraag voor een eerste college taalkunde, maar eentje die zelden in de taalles wordt gesteld. Aarzelend geven de leerlingen uiteenlopende antwoorden: 'Een manier van communiceren', zegt Sara. Noah vult aan: 'Er zijn letters, er zijn woorden... Er zit een soort opbouw in.' Zijn co-onderzoeker vervolgt: 'Grammatica, uitspraak, klemtoon...' Rulkens geeft iedereen gelijk: 'Taal is dus heel breed.'

De onderzoekers van het Max Planck Instituut bekijken taal vooral als een systeem dat bestaat uit onderdelen of eenheden – klanken en woorden. En er zijn regels. Taal bevindt zich, zoals Ciske Jansen al zei, in ons hoofd: in de hersenen, de articulatieorganen en de oren. Rulkens: 'Dat laatste hoeft overigens niet. Gebarentaal is namelijk ook een taal, met een systeem waarbij je je oren niet gebruikt. Ook daar doen wij onderzoek naar.'

Als taal vooral een communicatiesysteem is dat bestaat uit eenheden en regels, hoe zit het dan met dieren? Zij communiceren toch ook? Wat maakt mensentaal dan zo uniek? Taalkundige Charles Hockett maakte in de jaren vijftig een lijst van kenmerken van communicatiesystemen. Sommige dierentalen kennen een of meer van die kenmerken; menselijke taal verenigt ze allemaal. Zo kunnen mensen dubbelzinnig zijn, bijvoorbeeld wanneer ze met een grappend gezicht zeggen dat ze heel ongelukkig zijn. Ook Hocketts kenmerk 'dubbele articulatie' zou alleen weggelegd zijn voor menselijke taal. Die bevat twee niveaus: eentje met klanken die samen woorden met betekenis vormen – fonologie en semantiek. En een niveau van regels waarmee woorden hun vorm krijgen en zinnen gevormd worden – morfologie en syntaxis. Daarmee is menselijke taal een uiterst ingenieus en uniek combinatiesysteem waarmee we ons met een beperkt aantal betekenisloze klanken op een oneindige manier kunnen uitdrukken.

Hocketts werk staat de laatste jaren weer in de

Tools voor een taalprofielwerkstuk

Als eindopdracht voor de master taalkunde in het onderwijs, zo startte Kristel Doreleijers' website <profielwerkstuktaalkunde.nl>, voor leerlingen die een profielwerkstuk willen schrijven over een taalkundig onderwerp. De informatie op deze website laat hen proeven aan de academische studie naar taal in brede zin, en overbruggt de kloof tussen taalonderwijs en taalwetenschap. De website bevat onder meer negen downloadbare taaltoolkits over bijvoorbeeld meertaligheid, neologismen, taal in contact, eerste- en tweedetaalverwerving. Daarin vinden leerlingen ideeën, tips en voorbeelden. Doreleijers is zelf regelmatig te vinden op scholen, waar ze gastcolleges geeft en leerlingen adviseert bij hun profielwerkstuk. 'Het stellen van de juiste onderzoeksvraag is iets waar de meesten grote moeite mee hebben', vertelt ze, 'en het verbinden van bronmateriaal en daaraan ook nog een eigen stem geven. Goede voorbeelden helpen daarbij, zoals bekroonde profielwerkstukken.'

Levende Talen Nederlands organiseert jaarlijks de wedstrijd *Profielwerkstuk Nederlands van het jaar*. De beste profielwerkstukken Nederlands worden beloond met een eervolle vermelding, honderd euro én publicatie op de website <lerarennederlands.nl>. Zie <vllt.nl/pwsnl>.

De informatie op <profielwerkstuktaalkunde.nl> leent zich ook goed voor profielwerkstukken voor andere talen. Ook de site <pws-wereld.nl> werkt met toolkits en biedt verdere inspiratie voor Duits, Engels, Frans en Spaans. De website is minder taalkundig, maar geeft meer informatie over cultuur en maatschappij.

Ook is er de site <profielwerkstuk.nl>, waar onder de paarse knop inspiratie voor het domein 'Taal & cultuur' te vinden is, met ideeën en verwijzingen naar bronmateriaal over bijvoorbeeld vrouwelijke schrijvers in de geschiedenis, het taallandschap in Mexico, taaldiversiteit of de taalpolitiek in Zwitserland.

belangstelling (Lansbergen, 2012). Want, vertelt Rulkens, nog steeds is er binnen de wetenschap flinke onenigheid over wat taalvermogen nu eigenlijk is. Lange tijd stond Noam Chomsky's generatieve taalkunde hoog in het vaandel. Chomsky stelde dat taal een op zichzelf staande aangeboren module is. Anderen zoals Michael Tomasello, daarentegen, trachten aan te tonen dat het taalsysteem deel uitmaakt van algemene menselijke cognitie. Taal is ontstaan doordat mensen sociale wezens zijn en heel goed samenwerken: ze kunnen zich ver-

'De snelheid waarmee kinderen leren om woorden te onderscheiden kan flink verschillen. Maar als er geen ernstige problemen zijn, leren alle kinderen taal. Want taal is overal'

plaatsen in een ander en hun aandacht gezamenlijk op hetzelfde doel richten. Taal is dan ook inherent sociaal. Taalstructuur, de regels, zijn in deze visie niet aangeboden, maar ontstaan uit taalgebruik (Tomasello, 2003).

Klankenstroom

Fonologie, semantiek, morfologie, syntaxis... Van al die taalkundige aspecten moeten jonge kinderen de regels leren. Dat geldt ook voor pragmatiek, het dagelijks taalgebruik, en metalinguïstiek, taalbewustzijn. Het taalverwervingsproces start al voor de geboorte. Zo herkennen pasgeboren baby's de stem van hun moeder, en al in de baarmoeder ontwikkelen baby's een gevoeligheid voor de specifieke intonatiepatronen van hun moedertaal. In de eerste paar maanden van hun leven letten ze vooral op het zinsritme van hun moedertaal. Na zo'n zes maanden verschuift de focus naar het woordritme. Om woorden in een zin te herkennen gebruiken baby's de afwisseling van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen (Jansen, 2017). Kindgerichte spraak helpt jonge kinderen bij het leren van de regels van hun taal. Rulkens: 'De meeste ouders doen dat van nature goed. Wel zijn er grote cultuurverschillen binnen en tussen culturen. De snelheid waarmee kinderen leren om woorden te onderscheiden kan dan ook flink verschillen. Maar als er geen ernstige problemen zijn, leren alle kinderen taal. Want taal is overal.'

Taal en de daarbij behorende regels leren betekent ook dingen áfleren. Het eerste levensjaar, waarin kinderen gevoelig worden voor klankverschillen, is tevens de tijd waarin baby's een selectie maken van meer of minder belangrijke klanken. Afhankelijk van de talige input die ze krijgen, zullen baby's sommige klankpercepties en -producties behouden en andere niet. Zo leren Nederlandse baby's het onderscheid tussen r en l; baby's die in Japan of China opgroeien leren dat niet. Op latere leeftijd zal het voor hen heel moeilijk zijn om dat onderscheid alsnog te leren en daarmee zonder context het onderscheid tussen rood en lood.

Mooiziekje

Een grove stelregel is dat kinderen van één jaar met losse woorden beginnen te communiceren en die van twee al twee woorden gebruiken: *ikke doen, pappa auw*. Dat is de

vroeglinguïstische periode tussen één en tweeënehalf jaar. Hun actieve woordenschat groeit dan tot zo'n zeshonderd woorden. Het is dan ook oefenen geblazen met uitspraak. Nienke Rulkens vertelt over haar zoontje die toen hij een jaar was, zijn broertje Joep 'Poe' noemde. Later werd dat 'jjjjj...poe'.

In de volgende fase, de differentiatiefase, zo tussen de tweeënehalf en vijf jaar, worden de basisfonologie en de zinstructuur voltooid. De woordenschat groeit ook sterk; die van kinderen van zes jaar oud bedraagt zo'n zesduizend woorden. Ook zijn kinderen in deze fase uiterst creatief in het zelf bedenken van woorden, zoals *mooiziekje* of *glijschoenen*. In de laatste fase, de voltooiingsfase, worden kinderen zich bewust van de kracht van taal, dat daarmee te manipuleren is met bijvoorbeeld grapjes of liegen. Ook gaan ze vragen stellen over taal: *Zijn mensen in Frankrijk rijk?*

Jonge taalleerders zijn veel beter in staat om een taal vloeiend te leren dan oudere. Dat zou alleen lukken in de zogeheten sensitieve periode. Maar hoelang die periode duurt, is een ander punt van wetenschappelijke controverse. Loopt die van twee tot dertien jaar? Is er een harde grens? Wat precies is de aard van dit verschijnsel? 'De puberteit lijkt wel zo'n beetje de deadline te zijn', vertelt Rulkens. 'Daarna lukt woordjes leren nog wel, maar echt zinnen vormen niet meer.'

Kindertaallab

'De manier waarop kinderen competente taalgebruikers worden is geen logisch, maar een empirisch vraagstuk', spreekt Tomasello (2003, p. 328) aan het einde van zijn boek zijn rivaal Chomsky nogmaals tegen. Om zijn gebruiksgerateerde taalkunde te onderbouwen, pleit hij voor meer onderzoek bij kinderen die uiteenlopende talen spreken. Er zouden namelijk best verschillen kunnen zijn in de wijze waarop kinderen hun moedertaal verwerpen en de wereld om zich heen leren te percipiëren. In het lab waar de tekst *eraunatendamoltobellalingressoerasuldavanti* hangt, de spateloze Italiaanse vertaling van een zin uit Nijntje in de tent*, kijkt men naar woordsegmentatie bij kinderen tussen de zes en twaalf maanden oud. Daarbij wordt met behulp van een eeg (elektro-encefalogram) de hersenactiviteit van kinderen in kaart gebracht. De kinderen krijgen een netje op hun hoofd, met daarin 64

‘Ik krijg regelmatig de vraag: hoe leren kinderen taal? Tja, daar hebben wij dus ook nog steeds geen antwoord op’

elektroden. Onderzoekers Iris Schmidt en Maaike Nieuwenhuizen vertellen: ‘We weten dat het brein in staat is om te synchroniseren met het ritme van de taal. Kinderen van zes maanden kunnen dit meestal nog niet, als ze negen maanden zijn, kunnen ze het een beetje en kinderen van een jaar zouden het moeten kunnen. De hypothese van deze Nijntjestudie is dat als het brein van kinderen al op jonge leeftijd, dus bij zes maanden, kan synchroniseren met het ritme van de taal, dit een voorspeller is voor hun latere taalontwikkeling.

‘Als we dit soort onderzoek bij volwassenen doen, vragen we hun om zo min mogelijk te knippen en te slikken omdat elke beweging tot extra activiteit leidt en dus ruis in de data geeft. Baby’s kun je natuurlijk niet zo instrueren en dus is het lezen van de data een flinke uitdaging. Als het al lukt om het badmutsje op het hoofdje te krijgen... Een onderzoekssessie duurt bovendien zo’n twintig minuten. De meeste kinderen kunnen dat in deze studie goed afronden. Als kindertaalonderzoekers moeten we altijd goed nadenken over de duur, de intensiteit en aantrekkelijkheid van de onderzoekjes, om de kinderen goed betrokken te houden. Soms zijn ze hangerig, omdat ze tandjes krijgen of verkouden zijn.’

Een andere ruimte in het lab ziet eruit als een crèche. Er staat kindermeubilair en een tafeltje met vrolijk gekleurde bakjes. Op een andere tafel staan speelgoedhuisjes en -beestjes. In deze ruimte gaat onderzoeksassistent Robin Devillers samen met een kind van tussen de drie en vier jaar aan het tafeltje zitten en speelt met een bakje met dekseltje. Wanneer het kind niet kijkt, doet Devillers een sticker in een bakje en vraagt aan het kind in welk bakje de sticker zich bevindt. Een van de leerlingen speelt de proefpersoon en ze raadt het goed: de sticker zit in het bakje met dezelfde kenmerken als dat van het bakje waar eerder mee gespeeld is. Aan een ander tafeltje wordt het kind vervolgens gevraagd om de geit op het huis te zetten, of de koe tussen de geit en de kip. Zo wordt nagegaan of het kind de juiste functies van de voorzetsels kent. De onderzoeker: ‘Voor kinderen van deze leeftijd is tussen nog weleens lastig.’ De verwachting bij dit experiment is dat een relatie bestaat tussen het kunnen leggen van verbanden en het begrip van voorzetsels.

We krijgen nog een ruimte te zien, waar de motoriek van kinderen wordt gerelateerd aan hun taalontwikke-

ling. Ze moeten er een trappetje op en af gaan en taal-spelletjes doen. Onderzoeker Hanne van Uden vertelt: ‘De test bestaat uit vijf domeinen: cognitie, fijne motoriek, grove motoriek, taalproductie en taalbegrip, waarmee we het hele ontwikkelingsplaatje in kaart brengen. Hiermee kijken we of er een relatie is tussen deze ontwikkelingsdomeinen en de resultaten van de eeg-studie.’

Vraagstelling

De achterliggende gedachte achter al deze experimenten is dat taalvermogen nauw samenhangt met algemene cognitie. Nienke Rulkens: ‘Taal en denken zijn gerelateerd en functioneren vaak als een soort van voorspelmachine. Als kleine kinderen zien dat hun moeder een kopje in haar hand heeft, verwachten ze dat ze dat naar haar mond zal brengen en niet naar haar haar, zoals ze dat wel bij een kam zouden verwachten.’

We zijn weer terug in het auditorium, samen met de verschillende onderzoekers die ons eerder in het lab vertelden over hun werk. Rulkens heeft de leerlingen in verschillende groepjes verdeeld. Bij elk groepje schuiven de onderzoekers aan en geven adviezen over hun vraagstelling en profielonderzoek. Meestal is de vraag die leerlingen zich voor hun profielwerkstuk stellen veel te breed, vertelt Rulkens. ‘Zo krijg ik regelmatig de vraag: hoe leren kinderen taal? Tja, daar hebben wij dus ook nog steeds geen antwoord op.’

Inderdaad, bij vrijwel alle groepjes helpen de onderzoekers de leerlingen met het aanscherpen van hun vraagstelling. Ook geven ze de leerlingen concrete suggesties voor de uitvoer van hun onderzoek. Ondertussen zijn ze ambassadeurs van taalkunde, want ongetwijfeld worden er hier en daar taal(kunde)zaadjes geplant, ook bij de meer bètageoriënteerde leerlingen voor wie nog duidelijker wordt dat een taalprofielwerkstuk heel interessant kan zijn. ■

NOOT

* ‘Het was een hele leuke tent. De ingang zat van voor’

De namen van de leerlingen zijn om privacyredenen gefingeerd.

LITERATUUR

- Jansen, M. (2017). Baby’s herkennen woordgrenzen door klemtoon. *Nemo Kennislink*. <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/baby-s-herkennen-woordgrenzen-door-klemtoon/>
- Lansbergen, F. (2012). Praten dieren net als mensen? Over de definitie van taal. *Taalcanon*. <http://www.taalcanon.nl/vragen/praten-dieren-net-als-mensen/>
- Smits, A. (2023). Hoe vwo-leerlingen denken over Frans als studie voor hun beroep: ‘Ik kan ook geen Duits, het is de ene hell of de andere’. *Levende Talen Magazine*, 110(1), 12–16.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Harvard University Press.

binnenkort

- 30 januari 2024**, Nieuwe mogelijkheden voor poëzie in de klas, Amsterdam, <vllt.nl/poeziemogelijk>
- 13 maart 2025**, Nationaal Leermiddelen Congres 2025, Nieuwegein, <www.nationaalleermiddelencongres.nl>
- 20 – 22 maart 2025**, Nascholing Duits: Recent verschenen werken, Nordhorn, <vllt.nl/rvw>
- 3 – 4 april 2025**, Neerlandistiekdagen, Nijmegen, <vllt.nl/neerlandistiek2025>
- 12 april 2025**, Algemene Ledenvergadering Levende Talen, Utrecht, <www.levendetalen.nl>
- 12 april 2025**, Soapbox Challenge, Amsterdam, <www.soapboxchallenge.nl>
- 16 mei 2025**, Flash Fiction Challenge, <vllt.nl/flashfiction>
- 25 mei 2025**, Dag van de Jonge Jury, Rotterdam, <jongejury.nl>
- 20 – 21 juni 2025**, Literaire Vertaaldagen, Amsterdam, <literairvertalen.org>
- 6 – 7 maart 2026**, Nationaal Congres Duits, Noordwijkerhout, <nationaalcongresduits.nl>

Poëzie in de klas

Veel docenten hebben om allerlei redenen de neiging om prioriteit te geven aan lees-, schrijf- en spreekvaardigheid, waardoor poëzie vaak ondersneeuwt. In de vakbijeenkomst ‘Nieuwe mogelijkheden voor poëzie in de klas’, die plaatsvindt op 30 januari in Amsterdam, gaat Hans Das, gepromoveerd op de lyrische competentie van leerlingen in havo en vwo, in op hoe je poëzie eenvoudig kunt integreren met andere vaardigheden.

Gedichten lenen zich uitstekend voor integratie met allerlei vaardigheden en bovendien hebben ze vaak een rijk didactisch potentieel. Denk hierbij niet alleen aan de vorm, maar ook aan de inhoud. Gedichten laten immers vaak ruimte voor interpretatie en ze vormen een middel om in gesprek te gaan over hoe mensen de werkelijkheid waarnemen en erop reflecteren.

Voor meer informatie zie <vllt.nl/poeziemogelijk>.

Soapbox Challenge

In samenwerking met de Debatunie en The Oracy Institute organiseert het Nuffic de Soapbox Challenge: een Engelstalige spreekwedstrijd voor leerlingen uit de onderbouw van tweetalig onderwijs.

Elke school mag maximaal twee leerlingen aandragen die willen deelnemen aan de selectierondes. Het maakt niet uit welk niveau de leerlingen volgen, zolang ze maar in klas 1, klas 2 of klas 3 zitten. Er vinden twee selectierondes in verschillende regio’s plaats (8 maart 2025 en 15 maart 2025), waarbij de beste kandidaten van elke jaarlaag doorstromen naar de finale op zaterdag 12 april 2025 in Amsterdam.

Tijdens zowel de selectierondes als de finaledagen bereiden de leerlingen een geschreven speech (‘long-prep’) voor als ook twee zogenaamde ‘short-prep’-rondes, waarbij de leerlingen ter plekke een speech voorbereiden. Elke leerling krijgt een mentor toegewezen. Mentoren geven tips en zorgen ervoor dat de leerlingen zich op hun gemak voelen.

Meer informatie is te vinden op <www.soapboxchallenge.nl>.

